

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2025.57.325386>

УДК 342.726:347.9

О. М. Козакевич, доктор філософії в галузі права, старший викладач
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
Кафедра адміністративної діяльності
вул. Шевченка, 46, Хмельницький, 29000, Україна
e-mail: ol.mk.2019@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5528-7008>

Б. П. Ткачук, прокурор
Сарненська окружна прокуратура
вул. Демократична, 32, Сарни, Рівненська область, 34500, Україна
e-mail: tkachukbohdanpost@gmail.com

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу дослідження забезпечення та реалізації доступу до правосуддя. Визначено, що право на доступ до правосуддя за своєю суттю виступає у якості загальної правової гарантії людини і громадянина на судовий захист. Наразі забезпечення доступу до правосуддя щодо внутрішньо переміщених осіб є одним із першочергових завдань держави. Зумовлена реаліями воєнного стану, проблема доступу до правосуддя щодо внутрішньо переміщених осіб є однією із проблем на часі. Систематизовано тези про те, що доступ до правосуддя є комплексним поняттям, адже потрібно розуміти, що воно включає в себе не тільки саме право доступу до суду, але й також доступ до правової допомоги, фізичний доступ до суду, дотримання розумності строків розгляду та можливість брати участь у справі, фінансовий аспект доступності судових процедур тощо. Визначено, що в контексті доступу до правосуддя щодо внутрішньо переміщених осіб найболючішою проблемою є звернення такої категорії осіб до суду за місцем фактичного перебування. Аргументовано, що довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи зазначає факт саме зареєстрованого місця перебування. Тому суди вважають, що така довідка не є належним документом, який засвідчував би підтвердження місця перебування, а тому не може вважатися законним фактором визначення територіальної підсудності справи та часто відмовляють внутрішньо переміщеним особам у здійсненні правосуддя за місцем фактичного проживання. Доведено, що право на безоплатну правову допомогу для внутрішньо переміщених осіб є особливо важливим інститутом, так як сучасні реалії та правовий режим воєнного стану значно впливають на фінансові ресурси громадян, які не мають матеріальних ресурсів для оплати правничих послуг. Обґрунтовано, що необхідно закріпити на законодавчому рівні право внутрішньо переміщеної особи звертатися до суду за місцем її територіального обліку та викласти в новій редакції частину 1 статті 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Ключові слова: доступ до правосуддя, суд, доступність, внутрішньо переміщена особа, ВПО, права людини, право на доступ до правосуддя, безоплатна правова допомога, судовий збір, підсудність, судовий розгляд.

Постановка проблеми. Право людини на доступ до правосуддя є одним із основоположних прав людини, гарантованих Конституцією України та Європейською конвенцією з прав людини. Введення правового режиму воєнного стану в Україні вплинуло на всі сфери суспільного життя, зокрема і на систему правосуддя. Актуальною проблемою є забезпечення права внутрішньо переміщених осіб на доступ до правосуддя. Варто зауважити, що забезпечення права на доступ до правосуддя для вразливих категорій осіб покладається саме на державу. Проте, незважаючи на те, що державні інституції роблять практичні кроки до врегулювання проблем, зумовлених реаліями воєнного стану, при цьому впроваджуючи нові правові механізми, проблема доступу до правосуддя щодо внутрішньо переміщених осіб є однією із проблем на часі. Особи, які внаслідок окупації територій України та ведення активних бойових дій вимушені залишити свою домівку, переїхати, створювати свій побут та починати життя «заново», потребують максимального захисту своїх прав. Попри, звернення уваги наукової та професійної правничої спільноти до питань доступності правосуддя, аспект забезпечення та реалізації права внутрішньо переміщених осіб на доступ до правосуддя є суспільно значимим, при цьому зовсім недослідженим. Саме тому, необхідно здійснити аналіз цього питання і визначити бар'єри щодо доступу до правосуддя для внутрішньо переміщених осіб та визначити шляхи їх вирішення шляхом врегулювання національного законодавства. Це зумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика щодо дотримання права внутрішньо переміщених осіб на доступ до правосуддя досліджувались багатьма науковцями, такими, як: І. Басова, І. Наливайко, М. Савчин, Д. Селіхов та ін. Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають щодо реалізації прав внутрішньо переміщених осіб на доступ до правосуддя.

Метою даної статті є аналіз забезпечення та реалізації права внутрішньо переміщених осіб на доступ до правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Національним законодавством визначається, що внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру відповідно до частини 1 статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [1].

Керівні принципи з питання переміщення осіб усередині країни, сформовані Представником Генерального секретаря ООН з питань внутрішньо переміщених осіб 1998 року є основним нормативно-правовим актом, який закріплює наступне положення щодо визначення поняття внутрішньо переміщених осіб: «внутрішньо переміщеними особами або групи осіб, які були змушені покинути свої будинки або місця постійного проживання, зокрема в результаті або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини, стихійних або антропогенних лих і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон» [2].

Проаналізувавши національне законодавство, очевидно, що законодавець врахував положення Керівних принципів ООН з питання переміщених осіб всередині країни щодо статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Адже поняття, яке закріплене у вказаному законі є близько наближеним до поняття, яке висвітлює вищезазначений міжнародний акт.

Стаття 2 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» гарантує, що Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні [1].

Відтак, за даними Міністерства соціальної політики України наразі кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб. З них – 3,6 млн – особи, які перемістилися (чи повторно перемістилися) після початку повномасштабної війни. З них – 2,5 млн, які перемістилися і не можуть повернутися до своїх домівок (оскільки житло або зруйноване, або знаходиться у зоні активних бойових дій, або на тимчасово окупованій території). У 2023 році понад 2.5 млн внутрішньо переміщених осіб отримали допомогу на проживання, на виплату якої з держбюджету було виділено 73,3 млрд грн [3].

Отже, можна констатувати факт, що сьогодні як ніколи законодавче гарантування та практичне дотримання прав внутрішньо переміщених осіб є нагальним питанням, яке потребує як дослідження проблем, так і шляхів вирішення. Широкомасштабне збройне вторгнення російської федерації на територію України спричинило низку змін на різні сфери устрою держави та життя кожного українця, зокрема питання, які пов'язані з внутрішньо переміщеними особами вимагають ще більшої уваги з боку влади. Особи зі статусом ВПО стикаються з великою кількістю проблем захисту їх прав та свобод всередині держави, які закріплюються Конституцією України та спеціальними нормативно-правовими актами.

Ефективність захисту прав людини і громадянина зумовлена різними факторами, серед яких доступ до правосуддя відіграє ключову роль, зважаючи на універсальність судового захисту прав і свобод незалежно від того, якими нормативними документами вони закріплені. Судова процедура є найефективнішою та цивілізованою гарантією захисту прав і свобод людини і громадянина [4, с. 14]. Отже, кожен громадянин нашої держави повинен мати право на доступ до правосуддя для того, щоб мати можливість захистити свої порушені, невизнані чи оспорювані права, свободи та інтереси. В цьому контексті, особливої уваги в сучасних умовах набувають внутрішньо переміщені особи, які найбільше стикаються з проблемами доступу до правосуддя.

Відтак, у розумінні частини першої статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5] право кожного на судовий розгляд справи означає право кожної особи на звернення до суду та право на те, що її справа буде розглянута і вирішена судом. Тому, кожна людина повинна бути забезпечена можливістю без перешкод та ускладнень реалізовувати права, які були

вищезазначені. Безбар'єрність є основним змістом права на доступ до суду. В аспекті статті 6 Конвенції, доступ до суду є невід'ємним елементом права на справедливий суд.

У статті 55 Конституції України закріплено положення, що права і свободи закріплені судом та кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [6].

Відтак, на національному рівні кожній особі, зокрема і внутрішньо переміщеним особам, гарантується право на доступ до правосуддя. Проаналізувавши статтю 55 Конституції можна стверджувати, що вищезгадане право є захищеним та не може бути обмеженим навіть під час дії правового режиму воєнного стану.

Варто зауважити, що право на доступ до правосуддя є комплексним поняттям, адже потрібно розуміти, що воно включає в себе не тільки саме право доступу до суду, але й також доступ до правової допомоги, фізичний доступ до суду, дотримання розумності строків розгляду та можливість брати участь у справі, фінансовий аспект доступності судових процедур тощо.

За даними комплексного дослідження підготовленого командою Українського центру вивчення громадської думки «Соціоінформ» за сприяння Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні в межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру за фінансової підтримки Європейського Союзу було встановлено, що після 24 лютого 2022 року внутрішньо переміщені особи найменш задоволені досвідом взаємодії з судами (69%) та Офісом Омбудсмана (54%). Досвід взаємодії з судами виявився позитивним для 68% ВПО, тоді як рівень довіри до судів є суттєво нижчим (довіряють 60% ВПО). Як зазначається у висновку дослідження: «У той самий час, частина громадян/-ок, що потребували послуг органів і організацій, які забезпечують доступ до правосуддя та адміністративних послуг, не змогли їх отримати» [7]. Отже, з вищенаведеного можна зробити висновок, що на даний момент у зв'язку з тимчасовою окупацією значних територій України система правосуддя не може функціонувати на належному рівні та забезпечувати безперешкодний доступ до правосуддя внутрішньо переміщеним особам.

Слід відмітити, що проблема доступу до правосуддя щодо внутрішньо переміщених осіб існує ще з 2014 року. Наприклад, в лютому 2018 року Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) виніс рішення у справі «Цезар та інші проти України», щодо обмеження доступу до суду у зв'язку з передачею територіальної підсудності справ з ТОТ (тимчасово окупована територія) судам на підконтрольній українській владі території. В аспекті доступу до правосуддя ЄСПЛ зазначив, що конкретно в цій справі немає доказів на підтримку тверджень заявників про те, що їх особисте становище перешкоджало дістатися на територію, на якій розташовувалися відповідні суди. Незважаючи на те, ЄСПЛ зазначив, що Україна не має можливості створювати суди на ТОТ, спрощення територіального доступу до суду є необхідним [8]. Проаналізувавши дану справу, можна дійти висновку, що умови сьогодення так само вимагають необхідність спрощення доступу до правосуддя внутрішньо переміщених осіб, зокрема і територіального доступу. Це питання потребує врегулювання щодо належного забезпечення ка-

дрових ресурсів в тих районах, до яких були передані юрисдикційні повноваження щодо тимчасово непідконтрольних територій України.

Однією із проблем доступу до правосуддя в 2022 році, на думку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Дмитра Лубінця стало недодержання розумних строків судового розгляду справ, порушення процесуальних прав під час досудового розслідування, неналежне виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб), обмеження доступу до судових рішень [9].

Можна констатувати, що даний комплекс проблем впливає на доступ до правосуддя як для внутрішньо переміщених осіб, так і в цілому. Очевидно, що це набуло більшої актуальності саме під час повномасштабного вторгнення країни-агресора. Тому, національна система правосуддя опинилась у край важкому становищі. За даними аналізу рівня допустимості адміністративних послуг, правової допомоги та правосуддя для ВПО та населення, яке постраждало від конфлікту, відбулося опитування щодо справ, які розглядалися в судах першої та апеляційної інстанції. Відтак, за результатами такого аналізу було встановлено значне порушення процесуальних строків та затягування розгляду справи судом [10]. Можна дійти висновку, що проблема порушення процесуальних строків судового розгляду, є вкрай нагальною проблемою. Відсутність правових засобів для вирішення цієї проблеми на національному рівні породжує дисбаланс в судовій системі. Порушення принципу справедливості відображається на рівні довіри громадян до судочинства.

На сьогодні, в контексті доступу до правосуддя щодо внутрішньо переміщених осіб найбільш актуальною проблемою є звернення такої категорії осіб до суду за місцем фактичного перебування. Варто зауважити, що відповідно до частини 1 статті 4 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» факт внутрішнього переміщення підтверджується довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, що діє безстроково [1]. Також, згідно з частиною 1 статті 5 вищезгаданого закону довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи засвідчує місце проживання внутрішньо переміщеної особи на період наявності підстав, зазначених у статті 1 цього Закону [1]. На думку суддів, в даному нормативно-правовому акті не закріплюється положення, що довідка про взяття на облік ВПО зазначає факт саме зареєстрованого місця перебування. Відповідно суди вважають, що така довідка не є належним документом, який засвідчував би підтвердження місця перебування, а тому не може вважатися законним фактором визначення територіальної підсудності справи. Тому, суди часто відмовляють внутрішньо переміщеним особам у здійсненні правосуддя за місцем фактичного проживання, обґрунтовуючи тим, що довідка засвідчує лише факт внутрішнього переміщення таких осіб та взяття їх на облік. Вважаємо, що такі дії є прямим перешкоджанням здійснення гарантованого права на доступ до правосуддя та спричиняє у певній мірі прояви дискримінації до особливої категорії людей ще в сучасних реаліях.

Підтвердженням зазначеного твердження є рішення Придніпровського районного суду міста Черкаси № 711/3655/22 у справі про встановлення факту смерті. При цьому, апеляційні суди в багатьох своїх рішеннях не погоджуються з першою інстанцією та зазначають, що довідка про взяття на облік внутрішньо

переміщеної особи все ж таки є фактом, який засвідчує місце проживання такої особи. На підтвердження цієї правової позиції є рішення Одеського апеляційного суду у справі № 522/15147/22 про визначення місця проживання дитини. Очевидним фактом є те, що в національних судах наявна неузгодженість щодо питання юридичної сили та значення довідки ВПО. В наслідку, це призводить до обмеження прав внутрішньо переміщених осіб, в першу чергу права доступу до правосуддя та дисбалансу єдності судової практики.

Як зазначив Секретар Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Дмитро Луспеник, якщо особа-переселенець зареєструвалася на новому місці як ВПО, то маючи відповідну довідку про взяття на облік, переселенець може звертатись з позовом до суду у місці свого тимчасового перебування [11]. Проте, проблема залишається, тому що відсутнє офіційне нормативне закріплення такого тлумачення та положення щодо територіальної підсудності справ за участю внутрішньо переміщених осіб. Аналогічно, на законодавчому рівні не закріплено право внутрішньо переміщеної особи звертатися до суду за місцем її територіального обліку. Відтак, пропонуємо частину 1 статті 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» викласти в наступній редакції: «Довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи засвідчує місце проживання внутрішньо переміщеної особи на період наявності підстав, зазначених у статті 1 цього Закону. Довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи засвідчує факт місця перебування внутрішньо переміщеної особи та закріплює право внутрішньо переміщеної особи звертатися до суду за місцем її територіального обліку».

Новелою законодавчої ініціативи щодо доступу до правосуддя для внутрішньо переміщених осіб є Проект Закону «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо визначення підсудності справ за місцезнаходженням сторони, яка є внутрішньо переміщеною особою», який зареєстрований 13.10.2023 року під № 10146. Даним законопроектом пропонується внести зміни до процесуального законодавства, якими передбачити, що позови до фізичної особи, яка є внутрішньо переміщеною особою пред'являються в суд за місцем перебування такої особи, зафіксованого довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи [12]. Проте, є певні неточності, які потребують удосконалення. Так, даний законопроект характеризує питання територіальної підсудності лише в тому випадку, коли внутрішньо переміщена особа є тільки відповідачем. Відповідно, виникає питання як діяти в тому випадку, коли внутрішньо переміщена особа є позивачем. Тому, законодавцю слід розглянути дане питання та вирішити проблему підсудності в обох випадках, коли така особа може бути як відповідачем так і позивачем. Врегулювання питання тільки з однієї сторони, знову ж таки, призводить до порушення принципу рівності.

Наступним законопроектом, який заслуговує на увагу є Проект Закону «Про внесення змін до статті 5 Закону України «Про судовий збір» щодо звільнення від сплати судового збору внутрішньо переміщених осіб», який зареєстрований 07.06.2023 року під № 9361. Даним законопроектом пропонується частину першу статті 5 Закону України «Про судовий збір» доповнити новим пунктом,

відповідно до якого від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються заявники – внутрішньо переміщені особи [13]. Вважаємо, що така ініціатива позитивно відобразиться на забезпеченні та гарантуванні внутрішньо переміщеним особам права на безперешкодний доступ до правосуддя. Дійсно, такий крок значно полегшить, в першу чергу, фінансовий аспект доступності судових процедур для внутрішньо переміщених осіб. Особи, які вже пережили так багато, не повинні переживати ще й фінансові труднощі в процесі забезпечення свого права на судовий захист. Подання позову є важливим засобом захисту порушених прав, і він не повинен бути обмежений фінансовими бар'єрами [14].

Крім того, в аспекті досліджуваного питання виникає потреба у розгляді питання безоплатної правової допомоги (БПД) як форми реалізації доступу до правосуддя. Значення доступу до правосуддя полягає в тому, що держава зобов'язана нейтралізувати організаційні та фінансові перешкоди для звернення до суду, забезпечуючи не тільки правову, а й реальну можливість. Забезпечення доступності правової допомоги є важливим соціальним завданням будь-якого суспільства [4]. Можна констатувати той факт, що право на безоплатну правову допомогу для внутрішньо переміщених осіб є особливо важливим інститутом, так як сучасні реалії та правовий режим воєнного стану значно впливають на фінансові ресурси громадян, які не мають змоги оплачувати адвоката або взагалі не розуміють де його шукати.

Наприклад, за січень – травень 2023 року до системи БПД надійшло майже 248 тис. звернень, що на 5% більше ніж за такий період 2022 року. Важливо, що майже кожне п'яте звернення про надання вторинної правової допомоги надійшло від внутрішньо переміщених осіб.. У 2022 році за аналогічний період до юристів звернулося більш як удвічі менше людей зі статусом ВПО – понад 1 700 переселенців, або 9 % від загальної кількості клієнтів [15]. Проаналізувавши, можна зробити висновок, що з кожним роком збільшується тенденція до підвищення попиту на БПД від внутрішньо переміщених осіб. Це свідчить про важливість такого інституту. Вважаємо, що така ініціатива обов'язково повинна підтримуватися державою та розвиватися. Адже такий комплекс дій позитивно відображається на підвищенні ефективності забезпечення права на доступ до правосуддя.

При цьому, залишаються актуальними ряд проблем в контексті забезпечення права БПД для осіб, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях. Загальновідомо, що в сучасних українських реаліях є можливість отримувати онлайн консультації від центру системи БПД. Особливість в тому, що працює ця система лише в межах України та за допомогою національних операторів зв'язку. Виникає питання щодо отримання безоплатної правової допомоги осіб, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях. Це зумовлює необхідність пошуку шляхів виходу з цієї ситуації, тому що такі особи не мають змоги отримати допомогу через відсутність зв'язку. Проблемою для отримання БПД для внутрішньо переміщених осіб залишається безпосередньо фактор активних бойових дій на певній частині України, через що доступ до безоплатної правової допомоги буває неможливим.

Варто зазначити, що владні структури у різних проявах намагаються підтримувати внутрішньо переміщених осіб для того, щоб долати проблеми

забезпечення та гарантування їхніх прав. Наприклад, Офісом Ради Європи в Україні розроблено проект «Полегшення доступу до прав людини й основних послуг для внутрішньо переміщених осіб та осіб, що повертаються в Україну», який буде тривати до 31 січня 2026 року. Розробники проекту зазначають, що він спрямований на полегшення доступу до прав людини та основних послуг для внутрішньо переміщених осіб та осіб, які повертаються в Україну, шляхом розробки відповідних політик і практик, підвищення потенціалу переміщених установ та посилення можливостей громадських організацій реагувати на проблеми, що пов'язані з переміщенням у приймаючі громади [16]. Вважаємо, що така ініціатива гарно відобразиться на добробуті особливої категорії осіб та забезпечить їх інтеграцію у суспільне життя. Також головною особливістю даного проекту виступає те, що він створить підґрунтя для вдосконалення системи прав людини для внутрішньо переміщених осіб, що у комплексі є важливим для забезпечення права доступу до правосуддя.

Висновки і пропозиції. Одним із пріоритетних напрямів діяльності держави повинно бути забезпечення ефективного та дієвого механізму реалізації права внутрішньо переміщених осіб на доступ до правосуддя. Україна є правовою державою та утверджує демократичні цінності. Враховуючи особливості правового режиму воєнного стану, виникає нагальна потреба оперативного реагування щодо порушення судами права внутрішньо переміщених осіб на доступ до правосуддя та пристосування національного законодавства до викликів сьогодення. Необхідно усунути всі нормативні прогалини, які породжують невизначеність та бар'єри при зверненні внутрішньо переміщеної особи до правосуддя. Зокрема, щодо порушення процесуальних строків судового розгляду, вирішення проблеми підсудності та забезпечення БПД для внутрішньо переміщених осіб. На законодавчому рівні, викласти у новій редакції частину 1 статті 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо довідки ВПО.

Нині залишаються не вирішеними питання щодо звернення ВПО до суду за місцем фактичного перебування, скасування судового збору та прийняття нових законопроектів, які вимагають удосконалення. Основною проблемою досліджуваного питання залишається відсутність єдиного підходу до вирішення вищезазначених питань. Це впливає на забезпечення права внутрішньо переміщених осіб на доступ до правосуддя.

Список використаної літератури

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 14.08.2023).
2. Керівні принципи з питання переміщення осіб усередині країни. URL: <https://www.unhcr.org/fr-fr/en/media/guiding-principles-internal-displacement>.
3. Міністерство соціальної політики України: інформація для переміщених осіб. URL: <http://surl.li/tqyei>.
4. Козакевич О. М. Доступність правосуддя у транзитивному суспільстві: сучасний вимір : монографія. Одеса: Видавництво «Юридика» 2023. 246 с.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 11 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
6. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

7. Доступність правової допомоги в контексті воєнного стану. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/dostupnist-compressed.pdf>.
8. Рішення Європейського суду з прав людини від 13 лютого 2018 року у справі «Цезар та інші проти України». URL: <http://surl.li/tqyer>.
9. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Дмитра Лубінця «Про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2022 рік». URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/verkhovenstvo-prava>
10. Аналіз рівня допустимості адміністративних послуг, правової допомоги та правосуддя для ВПО та населення, яке постраждало від конфлікту. URL: <https://rm.coe.int/access-to-administrative-services-legal-aid-and-justice-ukr-/168094fd76>
11. Верховний Суд роз'яснив, як громадянам України — переселенцям звертатись з позовами до судів в районах тимчасового перебування. URL: <https://vl.hr.court.gov.ua/sud2006/pres-centr/news/1314095/>
12. Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо визначення підсудності справ за місцезнаходженням сторони, яка є внутрішньо переміщеною особою: Закон України від 13 жовтня 2023 р. № 10146. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42984>
13. Про внесення змін до статті 5 Закону України «Про судовий збір» щодо звільнення від сплати судового збору внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 07 червня 2023 р. № 9361. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42055>
14. Висновок до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 5 Закону України «Про судовий збір» щодо звільнення від сплати судового збору внутрішньо переміщених осіб» (реєстр. № 9361 від 08.06.2023). URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%97%D0%9F%209361.docx.pdf>
15. Більш як удвічі зросла кількість ВПО, які звертаються до системи БПД по вторинну правову допомогу. URL: <http://surl.li/tqylf>
16. Полегшення доступу до прав людини й основних послуг для внутрішньо переміщених осіб та осіб, що повертаються в Україну. URL: <http://surl.li/tqyly>.

References

1. On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons: Law of Ukraine dated October 20, 2014 No. 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [in Ukrainian].
2. Guiding principles on internal displacement. URL: <https://www.unhcr.org/fr-fr/en/media/guiding-principles-internal-displacement> [in Ukrainian].
3. Ministry of Social Policy of Ukraine: Information for displaced persons. URL: <http://surl.li/tqyei> [in Ukrainian].
4. Kozakevych, O. M. (2023). Accessibility of justice in a transitive society: A modern perspective: A monograph. Odesa, Yurydyka [in Ukrainian].
5. Council of Europe. (1950). Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
6. Constitution of Ukraine. (1996). Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, (30), St. 141 [in Ukrainian].
7. Accessibility of legal aid in the context of martial law. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/dostupnist-compressed.pdf> [in Ukrainian].
8. Rishennia YeSPL u spravi «Tsezar ta inshi proty Ukrainy» vid 13.02.2018. URL: <http://surl.li/tqyer> [in Ukrainian].
9. Annual report of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on the state of observance and protection of human and citizen rights and freedoms in Ukraine in 2022. Ofis Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/verkhovenstvo-prava> [in Ukrainian].
10. Analysis of the level of accessibility of administrative services, legal aid, and justice for IDPs and conflict-affected populations. URL: <https://rm.coe.int/access-to-administrative-services-legal-aid-and-justice-ukr-/168094fd76> [in Ukrainian].
11. The Supreme Court clarified how Ukrainian citizens—IDPs—should file claims in courts in the areas of their temporary residence. Verkhovnyi Sud Ukrainy. URL: <https://vl.hr>.

court.gov.ua/sud2006/prescentr/news/1314095/https://vl.hr.court.gov.ua/sud2006/prescentr/news/1314095/ [in Ukrainian].

12. On amendments to the Civil Procedure Code of Ukraine, the Commercial Procedure Code of Ukraine, and the Code of Administrative Procedure of Ukraine regarding the determination of jurisdiction of cases based on the location of a party who is an internally displaced person: Law of Ukraine dated 13.10.2023 of October 13, 2023 No. 10146. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42984> [in Ukrainian].
13. On amendments to Article 5 of the Law of Ukraine “On Court Fees” regarding the exemption of internally displaced persons from paying court fees: Law of Ukraine of June 7, 2023 No. 9361. Zakonodavstvo Ukrainy. Kyiv, Ukraine: Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42055> [in Ukrainian].
14. Opinion on the draft Law of Ukraine “On amendments to Article 5 of the Law of Ukraine ‘On Court Fees’ regarding the exemption of internally displaced persons from paying court fees” (Reg. No. 9361 of June 8, 2023). URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%97%D0%9F%209361.docx.pdf> [in Ukrainian].
15. The number of IDPs seeking secondary legal aid from the free legal aid system has more than doubled. URL: <http://surl.li/tqylf> [in Ukrainian].
16. Facilitating access to human rights and basic services for internally displaced persons and persons returning to Ukraine. URL: <http://surl.li/tqyly> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 14.03.2025 р.

O. M. Kozakevych, Doctor of Philosophy in Law (PhD), Senior Lecturer
National Academy of the State Border Service of Ukraine
named after Bohdan Khmelnytsky
the Department of Administrative Activity
46 Shevchenka St, Khmelnytskyi, 29000, Ukraine
e-mail: ol.mk.2019@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5528-7008>

B. P. Tkachuk, Prosecutor
of the Sarny District Prosecutor’s Office
32 Demokratychna St, Sarny, Rivne Region, 34500, Ukraine
e-mail: tkachukbohdanpost@gmail.com

ACCESS TO JUSTICE FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS: PROTECTION AND IMPLEMENTATION ISSUES

Summary

The article is devoted to the analysis of the study of ensuring and implementing access to justice. It is determined that the right to access to justice is inherently a general legal guarantee of a person and a citizen to judicial protection. At present, ensuring access to justice for internally displaced persons is one of the priorities of the State. Due to the realities of martial law, the issue of access to justice for internally displaced persons is one of the most pressing issues. The author systematically argues that access to justice is a complex concept, since it should be understood that it includes not only the right of access to court, but also access to legal aid, physical access to court, compliance with the reasonableness of the terms of consideration and the opportunity to participate in the case, the financial aspect of access to court procedures, etc. It is determined that in the context of access to justice for internally displaced persons, the most painful problem is the appeal of this category of persons to the court at the place of their actual residence. It is argued that the certificate of registration of an internally displaced person indicates the fact of the registered place of residence. Therefore, the courts consider that

such a certificate is not a proper document that would certify the confirmation of the place of residence, and therefore cannot be considered a legitimate factor in determining the territorial jurisdiction of a case and often deny internally displaced persons the administration of justice at the place of actual residence. It is proved that the right to free legal aid for internally displaced persons is a particularly important institution, since the current realities and the legal regime of martial law significantly affect the financial resources of citizens who do not have the material resources to pay for legal services. It is substantiated that it is necessary to enshrine at the legislative level the right of an internally displaced person to apply to court at the place of his/her territorial registration.

Keywords: access to justice, court, accessibility, internally displaced person, IDP, human rights, right to access to justice, free legal aid, court fee, jurisdiction, court proceedings.